

УДК 141.7

М.В. ПАЛЬЧИНСЬКА (кандидат філософських наук,
Одеський національний морський університет)

СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ:

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ВИМІР

Стаття присвячена соціально-філософському осмисленню особливостей становлення інформаційного суспільства в сучасній Україні. Науковий інтерес спрямований на вивчення інформації та інфокомунікаційних технологій, які дозволяють максимально активізувати інформаційний обмін. Доступність цих технологій дає можливість окремому індивідові, соціальній групі та суспільству у цілому стати учасником глобального інформаційного простору.

Ключові слова: глобалізація, інформація, інформаційне суспільство, інфокомунікаційні технології, інформатизація, інформаційна політика.

Пальчинская М.В. СТАНОВЛЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА В УКРАИНЕ: СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ Стаття посвящена социально-философскому осмыслению особенностей становления информационного общества в современной Украине. Научный интерес направлен на изучение информации и инфокоммуникационных технологий, которые позволяют максимально активизировать информационный обмен. Доступность этих технологий дает возможность отдельному индивиду, социальной группе и обществу в целом стать участником глобального информационного пространства.

Ключевые слова: глобализация, информация, информационное общество, инфокоммуникационные технологии, информатизация, информационная политика.

Palchinskaya M. THE FORMATION OF AN INFORMATION SOCIETY IN UKRAINE: SOCIAL AND PHILOSOPHICAL MEASUREMENT This article is devoted to the social and philosophical comprehension of features of becoming of informative society in modern Ukraine. Scientific interest is directed on the study of information and info-communication technologies which allow maximum activate the informative exchange. Availability of these technologies gives a possibility to the individual, social group and society to become the participant of global informative space.

Key words: globalization, information, information society, info-communication technologies, information, information policy.

Актуальність обраної теми обумовлена тим, що з філософської позиції важливо виявити онтологічні фактори виникнення «нового етапу у розвитку суспільства» [6, с. 12], тобто інформаційного, який характеризується «визначною роллю та високим рівнем розвитку інформаційних технологій» [3, с. 321]. Інформаційне суспільство виражає об'єктивну тенденцію нового типу соціальної структури, пов'язаного з появою нових потреб, формуванням певного світогляду, нового способу життя та ін. Основні вектори функціонування інформаційного суспільства полягають у активному використанні інтелектуального потенціалу суспільства, який постійно розширюється; залученні інформаційних технологій до різних галузей суспільного виробництва; високому рівні

надання інформаційних послуг всім верствам населення. Провідним чинником соціальних перетворень стає виробництво та використання інформації, оскільки саме оброблена інформація має практичне значення для соціуму, змінюючи його на кожному структурному рівні. Уміння накопичувати та використовувати інформацію стає однією з обов'язкових умов ефективної життєдіяльності соціальної сфери.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Дослідженню інформаційного суспільства присвячено роботи провідних західних та вітчизняних науковців, у яких знаходять своє відображення проблеми і аналіз перспектив цього типу соціального устрою. В першу чергу слід відзначити роботи Ясперса К., Кастельса М., Белла Д., Лема С., Тоффлера Е., Вінера Н., Абдєєва Р., Скворцова Л., Ракітова О., Згуровського М., Кучинського С. та ін.

Деякі дослідники, базуючись на посиленні ролі інформаційного фактору в розвитку суспільства та його місці у цивілізаційному прогресі, виділяють інформацію як критерій класифікації цивілізацій: «Поняття інформація настільки всеосяжне, що низка авторів використовують його задля визначення поняття життя...Найбільш загальний зміст еволюції проявляється у цілеспрямованому накопиченні інформації та збільшенні її використання» [1, с. 168]. Виникнення такого підходу, заснованого на інформації як основному критерію диференціації й розуміння специфіки існуючих цивілізацій, зумовлює подальший розвиток наукового інтересу до проблем інформації, а також виникнення теорій, де поняття «інформація» стає ключовим: «інформація перетворюється на глобальний стратегічний ресурс людства, який постійно зростає по об'єму та доступності. Це об'єктивно призвело до того, що на рубежі третього тисячоліття зросла могутність колективного, загальнопланетарного розуму» [1, с. 169].

Збільшення ролі інформації та широке впровадження в усі сфери життєдіяльності соціуму інформаційних технологій стимулює інформатизацію суспільства, яку можна визначити як «сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки» [5]. Тобто це системний процес оволодіння інформацією як ресурсом управління й розвитку за допомогою широкого впровадження засобів масової комунікації й інформації з метою створення інформаційного суспільства й на цій основі – подальшого продовження прогресу цивілізації. Інформатизація суспільства – глобальний процес, особливість якого полягає насамперед у тому, що домінуючим видом діяльності в соціальній сфері є будь-які операції з інформацією (збір, нагромадження, обробка, зберігання, використання, передача та ін.) за допомогою комп'ютерних технологій та інших різноманітних засобів інформаційного обміну, тобто новітніх інформаційних технологій, які забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних та доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування та охоплюють нові сфери людської діяльності. Відзначається високий ступінь впровадження інформаційних технологій як у професійній, так і в повсякденній діяльності. Поряд із цим виникає актуальна проблема виявлення й оцінки можливих соціально-психологічних наслідків інформатизації, яка впливає й на «некомп'ютеризовані види діяльності» [8, с. 3], а також на особистість людини в цілому.

Мета даної статті – розкрити особливості становлення інформаційного суспільства в Україні в контексті соціально-філософського аналізу.

Низка фахівців, характеризуючи перехід до інформаційного суспільства, акцентують увагу, перш за все, на позитивних перетвореннях, які стосуються соціальної сфери: це збільшення ефективності діяльності суспільних інститутів, що значно покращує умови життя як соціальних груп, так і окремої особистості; виникнення нових спеціальностей, що дозволить забезпечити певну кількість робочих місць; інформатизація суспільства надає додаткові можливості самореалізації кожному індивідові: завдяки

глобальним комп'ютерним мережам людина може отримати освіту, розширити свій світогляд та коло знайомих для ділових та приватних контактів тощо. Тобто позитивні тенденції формування інформаційного суспільства можна окреслити наступним чином: по-перше, це інтеграція телекомунікаційних та інформаційних структур, яка надає можливість максимального доступу до різноманітної інформації (яскравим прикладом є всесвітня мережа Інтернет, яка дозволяє передавати також звукову, візуальну та мультимедійну інформацію). Інтернет поєднує в собі можливості усіх сучасних існуючих інфокомунікаційних технологій. По-друге, це глобалізація інформаційних і телекомунікаційних секторів, внаслідок чого формується глобальна інформаційна інфраструктура (в умовах нерівномірного використання інфокомунікаційних технологій глобальне інформаційне середовище надає можливість використання ресурсів світової Павутини країнам з недостатньо розвиненим інформаційним потенціалом). По-третє, це зміна структури та характеру праці, головна перевага якої полягає у відсутності просторової прив'язки до робочого місця та використанні телекомунікаційних каналів оперативного доступу (що особливо важливо для людей з фізичними недоліками, жінок у період вагітності, жителів регіонів з низьким рівнем працевлаштування та інше). Країни, що схильні до використання всесвітньої інформаційної бази, прагнуть надати своїм громадянам саме ці переваги.

Слід виокремити також негативні наслідки інформатизації світового соціуму, які можна окреслити наступним чином:

- цілеспрямований інформаційний тиск з метою зміни світогляду, політичних поглядів та морально-психологічного стану людини;
- поширення недостовірної інформації з метою формування певного ставлення до конкретного факту або окремої особистості;
- впровадження моделей сприйняття за допомогою ЗМІ;
- можливість несанкціонованого втручання в приватну і професійну діяльність (наприклад, хакерство);
- складність адаптації до середовища інформаційного суспільства певної кількості громадян;
- комп'ютерна залежність [7, с. 289].

Однак, перш за все, інформатизація суспільства спрямована на створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб і реалізації прав різних верств населення за допомогою використання інформаційних ресурсів, іншими словами – на створення адекватного інформаційного потенціалу суспільства, який характеризується «сукупністю інформаційних ресурсів, доступних суспільству, в єдності із засобами, методами й умовами, що дозволяють їх активізувати й ефективно використовувати» [10, с. 5].

У сучасному суспільстві рівень розвитку країни оцінюється також за рівнем її інформаційного потенціалу, тому більшість країн світу додають чимало зусиль для забезпечення розвитку інформаційної сфери. Кібернетичним центром НАН України також розробляються найбільш ефективні шляхи для накопичення адекватного інформаційного потенціалу української держави, який дозволить створити високоорганізовану інфраструктуру інформаційного ринку. Незважаючи на створення потужної теоретичної бази, у практичному аспекті реалізація проекту інформатизації українського суспільства ускладнена деякими факторами, які в значній мірі пов'язані з технічними можливостями держави й т. зв. «інформаційною нерівністю», під якою мається на увазі «новий вид соціальної диференціації, що впливає з розбіжностей в доступі до новітніх технологій» [2, с. 122].

Питання про інформаційну нерівність виникає у зв'язку з тим, що в наш час існують ознаки, які вказують на низький рівень інформатизації України, а саме:

1. недостатній розвиток телекомунікаційної інфраструктури, що знижує потенційну можливість доступу до нових інформаційних технологій;

2. відсутність вітчизняних виробників обчислювальної техніки, що зробило б її більш доступною для масового споживача;

3. вартість послуг за використання інформаційних технологій не відповідає рівню життя соціальних груп і фізичних осіб у більшій масі;

4. лише мала частина українських громадян має відповідну кваліфікацію для роботи в інформаційних мережах, а також ряд інших факторів [4, с. 98].

Інформатизація українського суспільства навіть на сучасному рівні вже створює фундамент для переходу до інформаційного суспільства, у якому будуть вирішені стратегічно важливі завдання доступу до інформації всіх соціальних верств й забезпечення належного державно-правового регулювання цієї сфери. У комплексі це дозволить з високим ступенем ефективності використовувати, крім традиційних ресурсів, нові потужні інтелектуальні ресурси світового співтовариства: «Світова індустрія інформаційних і комунікаційних комп'ютерних технологій, за оцінками Всесвітнього банку, становить близько 1000 млрд. доларів, і хоча темпи її розвитку найвищі на світовому ринку, попит на засоби інформатизації залишається далеко не задоволеним. Найближчим часом така тенденція залишиться незмінною» [11, с. 10].

Інформатизацію умовно можна розділити на наступні взаємозалежні процеси, тобто медіатизацію, для якої характерним є посилення впливу засобів масової інформації; комп'ютеризацію, яка спричиняє збільшення ролі комп'ютерів та комп'ютерних мереж та інтелектуалізацію, тобто необхідність оптимізації умов роботи з інформацією, що стимулює підвищення інтелектуального потенціалу суспільства, включаючи використання штучного інтелекту» [12, с. 33].

Одним з ключових механізмів, які забезпечують інформатизацію суспільства, є інформаційні технології, тобто «сукупність засобів і методів роботи з первинною інформацією для одержання інформації нової якості про стан об'єкта, процесу або явища» [9, с. 112], які забезпечують подальший розвиток та накопичення інформаційного потенціалу суспільства. Сучасні інформаційні й телекомунікаційні мережі дозволяють індивідові брати участь у глобальному просторі, не залишаючи при цьому свою країну, установу, будинок. Варто зазначити, що така своєрідна віртуальна діяльність стає усе більше організованою й значущою.

Необхідність впровадження й широкого поширення нових інформаційних технологій було обумовлено, перш за все, зниженням ефективності інформаційного обміну у сучасному українському суспільстві та необхідністю впровадження засобів роботи з інформацією, стрімким зростанням обсягу даних, утрудненням спілкування між професійними групами, які розділені демографічними межами та багатьма іншими факторами. Парадокс соціальної комунікації в цих умовах полягав у тому, що збільшення обсягів інформації супроводжувалося обмеженням людини за рядом параметрів у сприйнятті й переробці інформації, а також труднощами у виділенні потрібної інформації із загального потоку. Слід зазначити, що розвиток і повсюдне впровадження інформаційних технологій є фактором інтенсифікації глобалізаційних процесів, оскільки будь-який регіон, занурений у глобалізацію, повинен мати відповідну інфраструктуру, сучасні засоби комунікації й певну кількість фахівців, які володіють навичками роботи в просторі мережних комунікацій, зокрема, в Інтернеті.

Інтенсифікація інформаційного обміну істотно впливає на життєдіяльність соціальної структури суспільства. Як вже було зазначено, для інформаційного суспільства характерним є формування інформаційного сектора як окремого сегменту економіки, що відбувається під впливом швидкісного поширення системи соціальних комунікацій. Зростає цінність фахової освіти, знання стають одним із ключових джерел інновацій і соціального динамізму, а також факторами соціальної диференціації. Враховуючи це, українським урядом здійснено певні кроки щодо розвитку інформаційного суспільства в українській державі та регулювання інформаційної сфери на законодавчому рівні.

У Законі України «Про інформацію» визначається інформаційна політика як сукупність основних напрямів і способів діяльності держави з одержання, використання, поширення та зберігання інформації. Головними напрямками здійснення державної інформаційної політики в Україні, згідно з цим Законом, є:

- забезпечення громадянам доступу до інформації;
- створення національних систем і мереж інформації;
- зміцнення матеріально-технічних, фінансових, організаційних, правових і наукових основ інформаційної діяльності;
- забезпечення ефективного використання інформації;
- сприяння постійному оновленню, збагаченню та зберігання основних інформаційних ресурсів;
- створення загальної системи охорони інформації;
- сприяння міжнародному співробітництву у галузі інформації і гарантування інформаційного суверенітету України.

У Законі України «Про Національну програму інформатизації» відображено стратегічний курс української держави щодо побудови інформаційного суспільства. Головною метою цієї програми є «створення необхідних умов для забезпечення громадян та суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією шляхом широкого використання інформаційних технологій та забезпечення інформаційної безпеки держави».

Програма спрямована на вирішення таких завдань:

- формування правових, організаційних, науково-технічних, економічних, фінансових, методичних та гуманітарних передумов розвитку інформатизації;
- застосування та розвиток сучасних інформаційних технологій у відповідних сферах суспільного життя України;
- створення загальнодержавної мережі інформаційного забезпечення науки, освіти, культури, охорони здоров'я тощо;
- створення загальнодержавних систем інформаційно-аналітичної підтримки діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- підвищення ефективності вітчизняного виробництва на основі широкого використання інформаційних технологій; формування та підтримка ринку інформаційних продуктів і послуг;
- інтеграція України у світовий інформаційний простір [5].

Відповідно до Паризького меморандуму, пріоритет у відносинах між Єврокомісією і Україною відтепер належить побудові в Україні інформаційного суспільства. Одним з основних каталізуючих факторів у процесі становлення в Україні інформаційного суспільства є Закон України «Про основні принципи розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2006-2015гг.», що набув чинності 06.02.2007 року. Він встановлює пріоритетність доступу населення до нових технологій, зокрема надає нові можливості для людей, що потребують соціального захисту. На основі указу Президента України «Про розвиток національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет і забезпеченні широкого доступу до цієї мережі в Україні» розроблено проект Державної програми розвитку мережі Інтернет в Україні. Закріплення на законодавчому рівні курсу української держави на інформаційне суспільство дозволяє констатувати становлення інформаційного суспільства в Україні.

Чи можна однозначно констатувати настання нового етапу в розвитку цивілізації – інформаційного суспільства? Це питання викликає діаметрально протилежні думки серед фахівців з даної проблеми. Одні із упевненістю підтверджують входження світового суспільства в нову історичну фазу, інші говорять про часткову інформатизацію світового соціуму, треті позначають можливість настання такої епохи через певний проміжок часу. Перспективи подальшого прогресу суспільства в значній мірі пов'язані сьогодні з удосконаленням інформаційної інфраструктури. Вплив нових інформаційних технологій

на соціальну комунікацію між елементами суспільства найбільш наглядно можна проілюструвати наступними прикладами:

- інформаційне суспільство, що формується, характеризується не тільки збільшенням можливостей нагромадження й переробки інформації, а й новими формами комунікації. Насамперед, як найбільш значну зміну відзначають глобалізацію засобів масової інформації й комунікації. Саме вони задають світовий інформаційний порядок, сутністю якого стає поширення інформаційної культури в усьому світі;

- відбувається трансформація самої структури комунікативного досвіду людини. У просторі нових інформаційних технологій характерною рисою комунікації стає постійна необхідність «добудовування», тобто «конструювання як образа партнера по комунікації, так і правил взаємодії з ним» [9, с. 105]. Це обумовлено тим, що в сучасному суспільстві, як правило, комунікація носить опосередкований характер;

- величезний інформаційний масив, який містить у собі суперечливі факти й точки зору, загострює проблему довіри до переданої інформації, але з іншого боку дозволяє реципієнтові ознайомитися з усім спектром думок і зробити власні висновки. Таким чином «зменшується монополія на інформацію й можливість маніпулювання його свідомістю» [9, с. 105].

Соціальні трансформації, пов'язані з технічним прогресом і інформатизацією суспільства, дозволили говорити про початок формування нового типу культури - інформаційного.

Слід зазначити, що за деякими показниками сучасне українське суспільство наблизилося до зазначених теоретиками стандартів інформаційного суспільства. У першу чергу, мова йде про становлення глобальної інформаційної індустрії, що переживає період технологічної конвергенції. По-друге, слід зазначити підвищення ролі інформації в економічному розвитку, структурних змінах у сфері зайнятості. По-третє, специфіка становлення інформаційної ери полягає у тому, що ці зміни відбуваються в історично стислий термін. Можливу тенденцію розвитку інформаційного суспільства в сучасних умовах можна визначити як якусь загальну модель змін, які будуть укладатися в становлення основних економічних галузей з виробництва й розподілу інформації, у розширенні номенклатури інформаційних послуг, у створенні широкої мережі інформаційних засобів на споживчому рівні та ін.

На цей час основні вектори теоретичних досліджень інформаційного суспільства ведуться по наступних основних напрямках:

- розкриття сутності інформаційного суспільства, визначення закономірностей формування, перетворення й поширення різних видів інформаційних технологій у суспільстві;

- розробка методології кількісного та якісного виміру інформації, а також прогнозування можливої трансформації різноманітних галузей соціуму внаслідок широкомасштабного впровадження інфокомунікаційних технологій;

- створення методів дослідження різних видів інформаційного суспільства в глобальному масштабі [9, с. 229].

Сучасна розробка підходів, заснованих на інформації як основному критерії диференціації світового суспільства, наголошує на подальшому розвитку наукового інтересу до проблем інформації, а також свідчить про виникнення нових теорій, де поняття «інформація» стане ключовим. Теоретичні концепції соціологів і філософів, що займаються дослідженням інформаційних технологій і становленням нового виду суспільної форми - інформаційної, на сьогоднішній день визначили основні концептуальні параметри аналізу загальних тенденцій дослідження інформаційного суспільства, оскільки реальність інформаційного світу, що існує в цей момент, істотно відрізняється від тих футурологічних прогнозів, які будувалися ще на початку його теоретичного осмислення. На сьогоднішній день більш правомірно говорити про становлення інформаційного суспільства, пріоритет інформації в сучасному світі, про

посилення інформаційного фактору у функціонуванні світової спільноти, адже жодна держава ще не має всіх ознак інформаційного суспільства.

Сучасна інформаційно-технічна цивілізація перетворює інформаційні технології в необхідні умови соціальної адаптації людини, адже нагромадження обсягів інформації вимагає вироблення нових критеріїв до їх інтерпретації суб'єктом. Масштаби застосування інформаційних технологій у сучасному суспільстві актуалізують увагу до проблеми глобального впливу на людину: наприклад, інтернет-середовище може оцінюватися або як простір свободи особи, або як ресурс практично необмеженого контролю за людиною з боку держави.

Завершуючи розгляд даної теми, можна зробити наступні висновки.

Інформаційна революція кінця XX – початку XXI століть не просто встановлює нові технологічні параметри, вона якісно видозмінює світоглядні установки як окремої особистості, так і суспільства в цілому. Цьому новому світосприйняттю сприяли у більшій мірі новітні інфокомунікаційні технології, зокрема, глобальна комп'ютерна мережа Інтернет, ресурси якої знаходять все більше застосування практично у всіх галузях діяльності як у глобальному, так і у локальному масштабах. Не зважаючи на те, що ці засоби ще не досягли максимально можливого застосування навіть у розвинених країнах, де вони мають найбільше поширення, вже можна говорити про деякі суттєві трансформації, яким підпорядковується соціум.

Становлення у світовому соціумі нової соціальної формації – інформаційної, вочевидь пов'язане із глобалізацією, що, в свою чергу, є результатом важливих процесів обміну інформацією з усім світом. Можна констатувати, що у галузі інформаційних технологій та засобів комунікації відбулися докорінні якісні зміни. Розвиток систем глобального інформаційного обміну та суспільних змін, що корелюють з ними, знаходять своє відображення також у діяльності практично усіх елементів соціальної структури.

При визначенні пріоритетних напрямків інформаційної політики України враховуються сучасні умови розвитку інформаційної сфери та умови суспільного розвитку, тобто формування інформаційного суспільства. Саме ці аспекти зумовлюють ставлення до сутності інформації, а саме акцентують увагу передусім на активній участі держави у процесах створення інформаційного простору української держави. Пріоритетними завданнями державної політики у сфері інфокомунікаційної структури є, у першу чергу, забезпечення відповідних темпів розвитку інфраструктури зв'язку, істотне удосконалення національної мережі комунікацій на базі новітніх технологій, їх інтегрування у глобальні інформаційні структури, у тому числі в мережу Інтернет, створення сприятливих умов для доступу широких верств населення до світових інформаційних ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абдеев Р. Философия информационной цивилизации / Рифгат Абдеев. — М. : ВЛАДОС, 1994. — 336 с.
2. Аймалетдинов Т. «Высокие технологии» и проблемы информационного неравенства / Т. Аймалетдинов // Социс. — 2003. — №8. — С. 121—125.
3. Всемирная энциклопедия «Философия XX века» / [ред. Грицанова А.]. — М. : ООО «Издательство АСТ», 2002. — 976 с.
4. Еляков А. Информационный тип социального неравенства / А. Еляков // Социс. — 2004. — №8. — С. 95 — 101.
5. Закон України «Про Національну програму інформатизації» // Відомості Верховної Ради. — 1998. — № 27—28. — Ст.181.
6. Згуровский М. В водовороте глобализации: вызовы и возможности / М. Згуровский // ЗН. — 2001. — № 45. — С. 12.

7. Каменская Т. Социально-экономическая самозащита населения в контексте виртуализации современной реальности / Т. Каменская // Вісник ОНУ: Соціологія. — Т. 8. – Вип. 9. — 2003. — С. 288—292.
8. Кучинский С. Что придет на смену индустрии современных технологий? / С. Кучинский // ЗН. — 2001. — № 46. — С. 3.
9. Скворцов Л. Информационная культура и цельное знание / Лев Скворцов. — М. : РАН ИНИОН, 2001. — 288 с.
10. Сыничиц Г. Информационное общество: стратегический взгляд / Г. Сыничиц // ЗН. — № 27. — 2004. — С. 5.
11. Шевчук О. На пути к цифровой жизни / О. Шевчук // ЗН. — 2001. — № 17. — С. 10.